

I

XVII. Yüzyılda Ermenilerin Balıkesir'de İskânları

Doç. Dr. Abdülmecit MUTAF

Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Balıkesir

Kuruluşundan itibaren teb'ası arasında oldukça çok sayıda gayr-i müslim toplulukların da bulunduğu Osmanlı devletinde, müslüman Türk nüfus ile müslüman olmayan unsurlar belli bir hukuk çerçevesi içerisinde iç içe ve huzur içerisinde yaşamışlardır. İslam Hukuku kaynaklı olup Osmanlı devletince de uygulanmış olan ve "farklı dinlerden olan insanların asırlarca aynı ülkede bir arada yaşamalarını sağlayan" bu hukuki-idari düzenin adı "Osmanlı millet sistemi"dir. Millet sistemi; halkı ve yönetimi gayr-i Müslim olan bir bölgenin İslam ülkesine (Darü'l-İslam) katılmasından sonra, buradaki kitap ehlinin (ehl-i zimmet) bir ahitname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahit ile İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, hukuki varlıktır.¹

İslam hukukuna göre bir İslam ülkesinde yaşayan teb'a, müslüman ve gayr-i müslim olarak ikiye ayrılmakta olup insanlar; ırk, kavim veya cinsiyetlerine göre değil; mensup oldukları dinlere göre birbirlerinden ayrılırlar.² İslam hukukunca Darü'l-İslam ülkesinde yaşayan bu ehl-i kitap zümrelerin -zimmi statüsü altında- hukuk ve mükellefiyetleri belirlenmiştir. Gayr-i müslimler devletin himayesi altında olup can, mal, namus güvenlikleri garanti altındadır. Buna karşılık olarak ise; tarımda harac ve can vergisi olarak da cizye gibi bazı vergi yükümlülükleri getirilmiştir. Ayrıca kılık-kıyafet ayrımı ve ayrı mahallelerde oturma gibi zorunluluklar, gayr-i müslim nüfus tarafından da benimsenmiştir. Böylece müslüman olmayanların müslümanlarla karışmama, dinini ve an'anelerini bu yolla devam ettirme imkanı da mevcuttu.

İslam devletindeki ve Osmanlı'daki millet biçiminde teşkilatlanma ve ferdin bu kesime aidiyeti, modern dünyadaki azınlık statüsü ve psikolojisinden hem objektif hem de subjektif esasları itibarıyla farklıdır. Bu şekilde fert; doğduğu millet kompartımanının içinde ruhanî, malî, idarî otoritesine bağlı olarak yaşar. Ancak ihtida ederse bu kompartımanı değiştirir. Millet sistemi içerisinde yaşayan bir kimse, azınlığın aksine, kendi toplumsal gurubu içinde kendi an'anesi ve babadan geçen sözlü kültürü içinde yaşar. Farklı millet kompartımanları içinde çatışma da azdır ve azınlıklarda olduğu gibi zorla asimile de söz konusu değildir.³

Osmanlı devleti de müslüman bir devlet olarak İslam hukukunda gayr-i müslimlerin İslam toplumu içerisindeki durumlarını tespit eden uygulamaları benimsemiş ve uygulamıştır. Ancak Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar devlet ile gayr-ı müslim reaya arasındaki ilişkiler hukuki bir zemine oturtulmamıştı. Fatih devrinde bu hususta hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı devletindeki gayr-i müslim teb'ayı oluşturanlar Hıristiyanlar ve Yahudilerdir. Ancak hıristiyanlar mezhep farklılığı sebebiyle Rum ve Ermeni diye ayrı millet halinde kabul edilmişlerdir.

Bu iki topluluktan biri olan Rumlar, öteden beri Anadolu'da Bizans imparatorluğunun teb'ası olarak yaşamaktaydılar. Diğer topluluk olan Ermenilerle Türklerin ilişkileri ise, IX. yüzyılda Abbasi ordusu Türk kumandanı Boğa el-Kebir'in Doğu Anadolu'yu itaat altına almasıyla başlar denilebilir. Bölgeye Araplar "Ermeniyye" adını vermişlerdir. XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Selçuklular Doğu Anadolu'da göründüklerinde Ani, Kars, Tiflis, Bayburt ve Van civarlarında Ermeni beyliklerinin hakimiyeti vardı. 1021'de Selçuklu Türklerinin Van civarına yaptığı akınlardan korkan bir kısım Ermeni burayı terk ederek Sivas yöresine gelmiştir. Bizanslıların Ani kalesini zaptetmeleri üzerine, burada bulunan Ermeniler de Kayseri bölgesine gönderildiler. 1064'te Ani kalesini bu defa Sultan Alpaslan'ın Bizanslılardan alması üzerine Kars yöresindeki Ermeniler de Pınarbaşı taraflarına yerleştiler. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Ermenilerin serbestlik kazanmaları sebebiyle Çukurova'da Tarsus ve Elbistan'ı, ayrıca Adıyaman, Urfa ve Antakya'yı da almalarıyla güneye indiler. Bu gelişmelerin devamında merkezi Sis (Kozan) olan Çukurova Ermeni Krallığı'nın, XII. yüzyıl sonlarında kurulduğu kabul edilir. Bu devlete 1375'te Türkmenlerin de desteğiyle Mısır Memluk Devleti son

vermiştir. Mütekip yıllarda bu bölgeye Türkmenler yerleşerek nüfus çoğunluğunu oluşturmuşlardır.

Osmanlı döneminde Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra İç Anadolu'dan bir miktar Ermeni nüfusu yeni başkente getirerek Samatya'ya yerleştirmiş ve 1461'de Yovakim'i de Anadolu ve Yunanistan'daki Ermenilere "patrik" tayin etmiştir. XVI. yüzyılda, bu göç ve yerleşmelerin neticesi olarak çoğu doğuda olmak üzere Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde az veya çok sayıda Ermeni nüfusun varlığı Tapu-Tahrir defterlerinden de anlaşılmaktadır. 1530 ve daha sonraki tarihlere ait bu kayıtlara göre Ermeni nüfusun bulunduğu başlıca şehirler şunlardır: Amid (Diyarbakır), Arapkir, Bayburd, Çemişgezek, Çüngüş, Çermik, Divriği, Harput, Hısn-ı Kehf (Hasankeyf), İspir, Kayseri, Kütahya, Maraş, Mardin, Nusaybin, Urfa, Siirt, Sis (Kozan), Sivas, Tokat ve Trabzon.⁴

1530 yılı tahrir defterine göre, bu bölgedeki Bursa, Karacaşehir, Bilecik, Sivrihisar, Beypazarı ve Kütahya kazalarında belli bir sayıda Ermeni nüfus bulunmasına karşılık;⁵ Karesi Sancağının merkezi Balıkesir kazasında hiçbir Hıristiyan olmayıp, sadece elli-altmış kişilik bir Yahudi topluluğu bulunmaktadır.⁶ Bunların da şehre ne zaman geldikleri belli olmamakla birlikte, Bizanslılar zamanından beri Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yaşadıkları; diğer yandan, XV. asır sonlarında İspanya'daki Engizisyon zulmünden kaçarak Osmanlı ülkesine gelen Yahudi gurupların az bir kısmının da buralara yerleştirilmiş oldukları bilinmektedir. 1531 yılında da üç hanenin Manisa'dan Tire'ye, oradan da Balıkesir'e geldikleri tespit edilmiştir.⁷ Daha önce bu bölgenin yerli halkı olmalarına rağmen şehirde hiçbir Hıristiyan nüfusun olmamasının sebebi, zaman zaman meydana gelen göçler olabileceği gibi; şehrin eski yerinin şimdiki yerinden 25 km. uzakta, Kepsut civarında olması ve bugünkü Balıkesir'in Karesi Beyliği zamanında Türkler tarafından kurulmuş olmasıyla da⁸ ilgili olabilir.

Ermenilerin XVII. yüzyıl başında Balıkesir'e gelişleri, buradaki diğer nüfusla ve devlet idaresiyle olan ilişkileri, ticari hayatları, dini yaşantıları v.b. gibi konularla ilgili bazı bilgileri Balıkesir Şer'iyeye Sicillerinden tespit etmek ve izlemek mümkündür:

Ermenilerin Balıkesir'e XVII. yüzyılın başlarında geldikleri ve iskan edilmeye başladıkları, bu yüzyıla ait ilk belgeden anlaşılmaktadır.⁹ Belgede sadece "zimmi" tabiri geçmekte olup, doğrudan Ermenilerden bahsedilmemektedir. Ancak, bu tarihte Balıkesir'de başka Hıristiyan

nüfus olmaması ve de müteakip belgelerde “Ermeni taifesi” tabirinin kullanılıyor olmasından bunların, Ermeni göçmenler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu belgede, Müslümanlardan ve zimmilerden çoğul olarak bahsetmesi, Ermenilerin Balıkesir’e toplu olarak geldiklerinden olmalıdır. Bir başka belgede ise, kaçak olarak kilise ihdas ettikleri bir evde yakalanan Ermenilerden, kadın ve erkek olmak üzere yüzden fazla olduklarından¹⁰ bahsediliyor olması, onların yaklaşık yüz aile civarında olduklarını göstermektedir. Yine zaman zaman onlarla ilgili olarak meydana gelen olaylar nedeniyle belgelere yansıyan kayıtlar da bu rakamı doğrular niteliktedir. XVII. yüzyılda şehrin nüfusu ise yaklaşık 7500-8000¹¹ veya 8.122 dir.¹² Buna vergi mükellefi olmadıkları için sayıma dahil edilmeyenler de (askeri) ilave edildiğinde bu rakam ortalama olarak 10.000 civarındadır.

Balıkesir’e gelen Ermenilerin hepsi aynı yerden olmayıp, çoğunun İran taraflarından gelen Ermeniler¹³ olduğu belirtilmektedir. Balıkesir’e yerleşen Ermenilerin; Safevi Hükümdarı Şah Abbas’ın Erzurum, Van, Malazgirt bölgelerinden İran’a götürdüğü 23.000 ve yine aynı yörelerle Revan’dan İran’a göçe zorladığı 400.000 Ermeni ailesinden¹⁴ olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bunların dışında ayrıca, Harput Sancağının Çüngüş kazasından¹⁵ ve Sivas’tan da¹⁶ gelenlerin olduğu da anlaşılmaktadır. Bunlar da XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılda meydana gelen Celali isyanları esnasında yaşamakta oldukları Doğu Anadolu bölgesini terk edip İstanbul, Tekirdağ ve Batı Anadolu kentlerine yerleşen Ermeni ailelerden¹⁷ olmalıdır.

Çoğunun aile olduğu anlaşılan bu göçmenlerin arasında; kadınlar, küçük çocuklar, zenaatkarlar ve hatta papazlar dahi bulunmaktadır. Yanlarında çok fazla eşya getiremedikleri de, ihtiyaçlarını gidermek üzere müslüman ailelere müracaatlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca; terekesi sicile kaydedilen Ermeni Babacan’ın mal varlığının; bir köle ve cariyeye ile bohça, peştamal, kuşak, velense ve bir kilim gibi birkaç parça eşyadan ibaret olması da bunu doğrulamaktadır.

Ermenilerin bir kısmı Evans, Anderye, Kirker, Mardos, Yorgi, Yani, Menol, Nikola, Yagop, Nevros, Pabak, Yasef, Haçok, Artan, Ovans, Abraham, Nehros, Bogas, Eriki, Nikros, Argo, İsrail, David, Gregos ve Hoça gibi kendi kültürlerine ait isimler taşımaktadır. Ancak bir kısmının ise, Murad, Timur, Derman, Karagöz, Melikşah, Bali, Bayram, Altun, Hızır, Arslan, Derviş, Babacan, Durmuş ve Oruç gibi Türkçe

isimler taşıdıkları görülmektedir. Bunlardan en çok kullanılanı ise Murad'dır. Kadınlar da yine Margerit, Hüma, Erfendel ve Sare gibi isimlerin yanında Nazlı, Sultan, Meryem, Şehri gibi Türkçe veya Türklerin de kullandıkları bazı isimlere sahiptirler. Oldukça tartışmalı bir konu olan bu Türkçe adlar, kültürel bir etkileşimin sonucu onların Türkleşmiş Hıristiyanlar olabileceklerini düşündürmektedir.

Balıkesir'e geldiklerinde evlerde kiracı olarak ikamet eden Ermeniler daha sonraları farklı mahallelerde kendilerine ev satın almaya başlamışlardır. Osmanlı şehirlerinde gayr-i müslimlerin genellikle aynı mahallede oturmaları uygulamasının burada uzunca bir süre tam uygulanamadığı görülmektedir: 1617 yılında Ermeni Arslan, Martlu mahallesinde Mehmed Bey'den;¹⁸ 1621 yılında Argo, Mirzabey mahallesinde İsmihan adlı kadından bir ev satın almıştır.¹⁹ 1622 yılında Ermeni Bali, Eskikuyumcular mahallesinde,²⁰ Yani ise Karaoğlan mahallesinde oturmaktadır.²¹ Ancak 1667 tarihinde artık Ermenilerin Ali Fakih mahallesinde (bugünkü Dumlupınar mahallesi dahilinde) toplanmaya başladıkları, burada bir evi kaçak olarak kilise haline getirmelerinden anlaşılmaktadır.²² Nitekim Ermeniler muhtelif mahallelerde Müslümanlarla karışık olarak oturmakla beraber bu mahallenin, 19. Yüzyılda da Balıkesir'de gayr-i müslimlerin oturdukları mahalle olarak bilinmektedir.²³

Geçimlerini sağlamak üzere daha ziyade zenaata yönelen Ermeniler; duvar ustalığı²⁴, terzilik,²⁵ ekmekçilik,²⁶ çerçilik²⁷ gibi mesleklerin yanında, yağhane işletmesi²⁸ ve yağ ticaretiyle de²⁹ meşgul olmaktadır. Köylerde kocasıyla birlikte ticaret yapan Sultan adlı kadından başka, Sare adlı Ermeni kadının mesleğinden "Dellale" olarak bahsedilmesinden,³⁰ kadınların ve hatta çocukların da çalışarak³¹ aile bütçesine katkıda buldukları anlaşılıyor. Ayrıca Sicillerdeki bazı alacak-borç davaları ve borç senetlerinden, Ermenilerin ticaretle de uğraştıklarını anlamak mümkündür. İlk zamanlarda Ermenilerin ticari ilişki içerisinde buldukları bazı kişilerin baba adlarının, sonradan Müslüman olanlar için kullanılan "Abdullah" olması, daha önceden ihtida etmiş olan gayr-i müslimlerin, onlara sahip çıkmış olabileceklerini akla getirmektedir.³² Ancak bunun yanında Ermenilerin Müslüman halk ile ortak iş kurdukları,³³ ticaret yaptıkları³⁴, ev³⁵ ve hayvan³⁶ alım-satımında buldukları ve birbirlerine borç para verdikleri de³⁷ çok sayıdaki belgede görülmektedir.

Ermenilerle Müslüman halk arasında komşuluk ilişkilerinde de anlamlı yakınlıklar meydana gelmiştir. Şehre yeni gelmiş olan ve

barınacak yeri dahi bulunmayan göçmenleri Balıkesir halkı kendi avluları içerisindeki evlerinde iskan etmişlerdir. Balıkesir’de “menzil” tabir edilen ev kompleksi, geniş bir avlu içerisindeki bir veya daha fazla ev ile diğer müstemilattan oluşmaktadır³⁸ ve avlu, Müslüman aile için hayat tarzı ve inançları açısından oldukça önemlidir. Çünkü; ailenin mahremiyeti, evin etrafını çevreleyen avlu duvarlarından başlar.³⁹ Müslüman ailenin pek çok hareketlerini kısıtlayacak olan bu iskan, bir fedakarlık sayılabilir. Bu şekilde iskanın yanında, Müslüman ahalinin yeni komşularının bazı zaruri ihtiyaçlarını karşıladıkları (Bkz ilk belge) anlaşılmaktadır. Ancak, kiracı olan gayr-i müslim erkeklerin ev sahibi olan Müslüman ailelerin evlerine kadar gelip onların hanımlarını görmeleri, dini açıdan mahremiyet problemini ortaya çıkarmış ve konu mahkemeye, fetva makamına intikal ederek kayıtlara girmiştir. Mahallelerde karışık vaziyette oturan ve dinleri farklı olan bu iki toplumun, bir Osmanlı mahallesinde kurulu bulunan belli bir sistem⁴⁰ içerisinde bir arada nasıl yaşadıklarını, birbirleriyle nasıl bir komşuluk ilişkisi içerisinde olduklarını şu örnek olay daha bariz bir şekilde ifade etmektedir:

Karaoğlan mahallesinin imamı ve mahallenin ileri gelenlerinden bir gurup ahali mahkemeye gelerek, mahallede oturan Ermeni Yani’nin, karısı Erfendel’i (?) sürekli suçsuz yere dövüp, bıçak çekip öldürmekle tehdit ettiğini bildirip şikayette bulunurlar. Yani; “yemek pişirmedigi için dövdüğü”nü söyler. Mahalleli ise “elinde bıçak ile hanımının üzerine birkaç defa hücum ettiğini, kendisi defalarca uyarıldığı halde dinlemediğini ve artık onun mahallede durmasını istemediklerini” ifade ederler. Karısının da bu ifadeyi doğrulaması üzerine – belgede yer almamakla birlikte muhtemelen – Yani mahalleden sürülür. Ancak bu defa evsiz ve eşsiz kalan Erfendel, yeni bir yer buluncaya kadar geçici olarak barınması için, evinde kalmak üzere mahkemece mahalle imamına emanet edilir.⁴¹

Balıkesir’deki Ermeni halk arasında zaman zaman ihtida olayları da gerçekleşmekteydi. Ancak bu ihtida olayları diğer pek çok şehirde de olduğu gibi toplu şekilde olmayıp ferdi idi.⁴² Hızır adlı genç Ermeninin yaptığı gibi⁴³ ihtida etmek isteyen gayr-i müslimler kendilerine hiçbir zorlamada bulunulmadan, Kadı huzuruna gelip oradaki mecliste “kelime-i şehadet” getirir ve Müslüman olur. Daha sonra ismi değiştirilir ve kişi onore edilmek üzere kendisine İslam büyüklerinden birinin adı verilir.⁴⁴ Ermeni kadınlardan da Müslüman olanlar vardı. Onlar da yine aynı şekilde isimler alırlardı.⁴⁵ Ancak özellikle de evli kadınlar için

ihtida etmenin ayrı bir durumu vardı, çünkü Müslüman bir kadın gayr-i müslimle evlenemezdi ve eğer evli ise ihtida sonrası boşanmış olurdu. Belki de bu sebepten dolayı Çüngüş'ten göçen ailenin yaptığı gibi bazıları ailece ihtida ediyorlardı.⁴⁶ Bazen ise, -Mehmed'in hanımını Ermeni Sultan gibi- kadın sonradan Müslüman oluyordu.⁴⁷

Osmanlı padişahları Hıristiyan ve Yahudi nüfusu müslümanlaştırmak için planlı çabalara girişmemişlerdi. Yine de reaya açısından Müslüman olmanın, cizyeden muaf olmak gibi cazip tarafları olsa da, bir arada yaşamanın meydana getirdiği etkileşimin de ihtida üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu şu olaydan çıkarmak mümkündür:

Ermeni Mardos adlı zimminin öz oğlu olan Oruç, Kadı'ya gelip; "babam beni Müslüman olma diye bağladı, fakat ben kaçtım geldim ve Müslüman oldum" demiş, mahkemece gencin buluş çağını idrak ettiği tahkikat sonrası anlaşılınca mecliste şahadet getirerek Müslüman olmuştur.⁴⁸

Ermeni cemaatinin devletle olan ilişkilerinde ise, ilk zamanlarda kilise konusunda bir problem yaşandığı görülüyor. Balıkesir'de ibadet edebilecekleri bir mabetleri bulunmayan Ermeniler, kilisenin açılabilmesi veya onarılabilmesi için devletten alınması şart olan izin ve fetvayı almadan, 1622 yılında Eskikuyumcular mahallesinde bir evi kaçak olarak kilise haline getirip gizlice ibadet ederken yakalanmışlardır. Hatta yakalananlar içinden bir Ermeninin; "...bu zamanda fetvâ-yı şerife tutulmaz..." şeklindeki ifadesi de kayıtlara geçirilmiştir.⁴⁹ Ancak aradan yaklaşık kırk sene geçmesine rağmen Ermeniler herhalde izin ve fetva almamakta ısrar etmiş olacaklar ki, 1667 yılında, bu defa Ali Fakih mahallesinde bir evde kaçak olarak gizlice ibadet ederken yakalanmışlar; bu hareketlerinden dolayı ise bir daha yapmamaları doğrultusunda mahkemece uyarılmışlardır.⁵⁰ Bu arada, gayr-i müslimlerin evlerinde ibadet edip İncil okumalarına hiçbir mani yoktu. Hatta bir Ermeninin bu konuda kendilerine baskı yapanları İstanbul'a şikayet etmesi üzerine, Balıkesir Kadı'sına uyarıcı bir ferman gönderilmiştir.⁵¹ Onlara İslam hukukunca da tanınmış bir hak olan ibadet hürriyeti meselesinin çözüme kavuşturulduğunu ve bu olaydan hemen sonra bir kiliseye sahip olduklarını, 1673 tarihli, Ermenilerin kiliselerinin tamirine izin verildiğine dair⁵² kayıtlardan anlıyoruz. Bir yıl sonra ise aynı kilisenin bu defa çatı tamiri için izin verilmiş⁵³ ve Ermeniler bundan sonra ibadetlerini rahatça ifa etmeye devam etmişlerdir.⁵⁴

Gayr-i Müslimlerin kendi aralarındaki davalarda kendi şer'i hukuklarını uygulama hakkı olduğu halde, onlar bazen Balıkesir Şer'îye mahkemesine müracaat etmişler ve Müslüman Kadı'lar bu davalarını İslam hukukuna göre halletmişlerdir: Ermeni Pabok vekil tayin ettiği Murad aracılığıyla karısı Cevher'i boşamış ve bunu mahkeme sicillerine kaydet-tirmiştir.⁵⁵ Bundan başka; ticaret, miras gibi davalarda da Ermenilerin çoğu zaman Balıkesir Kadısına müracaat etmektedirler:

Ermeni Murad, kendisine borcu olan dört bin akçeyi istediği halde vermemesi sebebiyle Abraham'ı şikayet eder ancak o inkar eder. Bu tür davalarda gerektiğinde gayr-i müslimlere kendi dinleri üzerine yemin ettirildiği için İncil üzerine yemin eden Abraham davayı kazanır.⁵⁶

Hüma adlı kadın ise, vekili olan kocası Derman aracılığıyla, ölen kızından kalan mallarını vermeyen eski damadının karısı Şehri'yi dava etmiş ve kazanmıştır.⁵⁷

Ayrıca Ermenilerin kefalet senedi⁵⁸, borç ikrarı⁵⁹, ev alım-satımı⁶⁰ gibi hukuki işlemlerin kaydı için de Osmanlı mahkemelerini kullandıkları görülmektedir.

Balıkesir'deki mahalli mahkemede şikayetlerinin gereğini yaptıramayan Ermeniler, diğer Müslüman teb'a gibi payitahta müracaatta bulunma haklarını da kullanmışlardır. Balıkesir'deki güvenlik kuvvetlerinin (ehl-i örf tâifesi) baskısına maruz kalıp kendilerinden haksız yere para istemeleri üzerine Dersaadet'e arzuhal yazan Ermeni taifesinin davası haklı bulunmuş ve mağduriyetlerinin giderilmesi doğrultusunda Kadı'ya emr-i şerif gönderilmiştir.⁶¹

Ermeni taifesinden bazıları ise zaman zaman asayişle ilgili olaylara da karışıp mahkeme davalarına konu olmuşlardır: İsrail adlı Ermeni, diğer iki Ermeni tarafından yaralanmış,⁶² eniştesi Sosto ile zina yapıp yakalanan Sare ise mahkemede suçunu itiraf etmiştir.⁶³ Ali Fakih mahallesinden Mehmed ise sarhoş haldeki Ermeni Bogos tarafından hem hakarete uğramış hem de dövülmüştür.⁶⁴ Ermeni Murad adlı genç, Yusuf'un evine zina amacıyla girince yakalanmıştır.⁶⁵ Ancak hakaret ve namus gibi hassas bu iki olayda da Balıkesir'liler suçlu Ermenileri kendileri cezalandırmaya kalkışmamışlar; şuurlu bir vatandaş olarak hukuka havale etmişlerdir. Böyle durumlarda Kadı tarafından kendilerine karşı eşit davranılmış ve mer'i hukukun gereği tatbik edilmiştir.

Görüldüğü üzere; XVII. yüzyıl başlarında Balıkesir'e gelip yerleşen Ermeni nüfusla yerli halk arasında olumsuz bir olay yaşanmadığı

gibi; bilakis, kendilerine olabildiğince yardımcı olunmuştur. Devlet ve idareciler tarafından da zimmilere mal mülk edinmede bir sınırlama getirilmemiş; onların güvenilir şekilde emlak vs alıp satmalarına, ticaret yapmalarına izin verilmiş, kolaylık sağlanmış. Kendi din ve kültürlerini yaşamaları konularında da bir sınırlandırma ve baskı olmadığı gibi, kanunlara uymak şartıyla ibadethane sahibi de olabilmelerine mani olunmamıştır. Zimmiler, kendi aralarındaki davaları bile çözümlenmek amacıyla Balıkesir Şer'i mahkemesine müracaat etmişler ve bir kısım meselelerini İslam hukukuna göre çözümlenmişlerdir. Kadı'lar da kendilerine taraflı davranmamış ve haklarını yememişlerdir. Dil, din, ırk, kültür farklılıklarına rağmen, edinilen bu "bir arada yaşama tecrübesi" sayesinde Ermenilerle Müslümanların birlikteliklerini uzun yıllar sürdürdüklerini 1906 yılında Balıkesir vilayetinde hala 2574 Ermeni nüfusun bulunması da⁶⁶ göstermektedir.